

## РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Диана Георгиева Благоева-Стефанова  
по конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“  
по професионално направление 2.1. Филология (Български език – Стилистика),  
обявен в ДВ, бр. 24 от 17.03.2023 г.

### 1. Данни за конкурса

Настоящата рецензия е изготвена съгласно Заповед на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ РД 38-216 от 27.04.2023 и решение на научното жури от 26.05.2023 г.

Конкурсът за „доцент“ по професионално направление 2.1. Филология (Български език – Стилистика) е обявен в ДВ, бр. 24 от 17.03.2023 г. за нуждите на Катедрата по български език към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. Единствен кандидат в конкурса е гл. ас. д-р Яна Любенова Сивилова. Прегледът на представената документация показва, че процедурата съответства на изискванията на ЗРАСРБ и Правилника на СУ „Св. Климент Охридски“, уреждащ неговото прилагане.

### 2. Данни за кандидата

Яна Сивилова завършва специалността „Славянска филология“ (профил полски език) в СУ „Св. Климент Охридски“ през 2001 г. В периода 2004 – 2007 г. е редовен докторант към Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание, Факултет по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“. През 2009 г. получава научната и образователна степен „доктор“ след успешна защита на дисертация на тема *Игри със значението – каламбур и абсурд*. От 2002 до 2011 работи като преводач в държавната администрация, Министерство на младежта и спорта, Агенция „Пътна инфраструктура“. Била е хоноруван асистент във Философския факултет (2004 – 2005) и Факултета по славянски филологии (2009 – 2011) на СУ „Св. Климент Охридски“. През 2011 г. постъпва като щатен преподавател в Катедрата по български език към ФСФ, като от декември същата година заема длъжността главен асистент. Има три краткосрочни специализации в университети в Полша.

### 3. Данни за научната продукция на кандидата

За участие в конкурса гл. ас. д-р Я. Сивилова представя 1 монография и 24 статии, публикувани в научни списания и сборници. Шест от представените статии са в съавторство. Статиите са на български (19 бр.), английски (4 бр.) и руски език (1 бр.), като 3 от тях са отпечатани в чуждестранни научни издания. По съдържание и обем научната продукция отговаря на профила на обявения конкурс.

### 4. Научноизследователска дейност и приноси на кандидата

Изследователските търсения и приносите на Я. Сивилова са основно в полето на стилистиката, фразеологията и лексикологията.

Централно място в представената за рецензиране научна продукция на кандидатката заема монографията *Археология на фразата*, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 302 с. ISSN (online): 978-954-07-5541-0, ISBN: 978-954-07-5541-0. Основните задачи на изследването са проучване на произхода на

българските фраземи<sup>1</sup> (проведено върху достатъчно обемен корпус от над 400 фразеологични единици) и анализ на функционирането на фраземите в художествени и нехудожествени текстове. Трудът е първото в нашето езикознание обстойно и детайлно изследване, фокусирано върху посочените две изследователски полета, във връзка с което е принос както за **фразеологичната наука**, така и за **стилистиката**.

Монографията се състои от увод, четири глави и заключение. Първата глава (с. 13 – 56) задава теоретичните рамки на изследването. Както сочи заглавието ѝ, тя е просветена на „измеренията на фразата“, очертани чрез съпоставянето на фраземите с други единици от езиковата система – думата и изречението, с други устойчиви словесни комплекси, каквито са пословицата, поговорката, сентенцията, лафът (разглеждан – въз основа на изследване на Б. Дичев – като нов паремийен жанр), с клишетата, както и с възпроизводимите свръхфразови единства. Синтезирано, но компетентно и с ерудиция са коментирани различни представени в българската и чуждестранната научна литература виждания относно същността на фраземата. В съответствие с традицията в българската фразеологична наука са изведени основните признаци на фраземата: възпроизводимост, относителна структурна устойчивост, конвенционалност, нерегулярност, рестриктивност, като се отбелязва, че част от фраземите се отличават с образност (или идиоматичност) и ярка експресивност. Обособяването на посочените признаци дава основание на авторката да включи в обсега на анализа в монографията не само фразеологизми, но също пословици, поговорки и клишета, както и (без това да е специално уговорено) глаголни парафрази и някои други типове колокации. С оглед на целите на изследването подобен по-широк подход е напълно оправдан.

Следващите три глави са посветени на „картографирането“ на фразеологията съответно в исторически, географски и жанров план.

Главата „Историческа карта на фразата“ (с. 57 – 103) разглежда въпроси, свързани с извеждането на етимологията на фразеологичните единици – задача, при решаването на която лингвистите се сблъскват със сериозни трудности поради липсата на строги научни критерии. Коментират се различни подходи при изследването на произхода на фраземите, като се подчертава необходимостта от съчетаването на филологически и фолклористични методи и привличането на екстралингвистични данни, за да бъдат избегнати несигурните хипотези и народните етимологии, широко разпространени в съществуващата научна литература. Ползотворността на комбинирането на методите от тези две научни области е убедително доказана от авторката при анализа на конкретния емпиричен материал тук и в следващата глава.

Вниманието в първата глава (без да се претендира за изчерпателност) е насочено основно към два типа фразеологични единици с интернационален характер – водещи началото си съответно от Античността (и свързани основно с митологията и с творчеството на античните писатели и философи) и от библейския текст. За да се проследи проникването на първия тип фраземи в българския език, са проучени няколко възрожденски текстови източника – *Рибният буквар* на П. Берон, преведените от френски *Поучителни речи на старите философи* и преводът на *Езоповите басни* от

---

<sup>1</sup> Авторката се придържа към термина *фразама* като съотносителен с термините, назоваващи единиците от другите езикови равнища – *фонема*, *морфема*, *лексема* и пр. (макар че в изследването си употребява и други равнозначни с него термини), и определя понятието *фразеологизъм* като по-тясно от понятието *фразама*.

старогръцки, направен от Р. Попович. Авторката установява, че фразеологията, водеща началото си от Езоповата традиция, е с древни корени (стигащи до месопотамската цивилизация) и навлиза в българския език както по устен, така и по писмен път, но в средата на XIX в. тя все още не е широко употребявана в книжнината. Въпреки че фразеологията с библейски произход е многократно проучвана в научната литература за различни езици, включително за български, остават все още много неизследвани полета. Принос на авторката е детайлното проследяване на историята на библейската фраза *ритам срещу ръжена*. Проучени са пътищата за нейното навлизане и утвърждаване в българския език чрез осъществени по различно време преводи на Библията и чрез други книжовни източници, като са потърсени паралели с други славянски и неславянски езици.

Във втората глава на монографията, озаглавена „Географска карта на фразата“, са разгледани въпроси, свързани с чуждоезиковите влияния при изграждането на българския фразеологичен фонд. В отделните дялове на тази глава е проучено заемането и калкирането на фразеологични единици от водещите европейски езици (френски, немски, английски, руски) и от съседните езици (гръцки, турски), обръща се внимание също на установени българско-румънски успореци и на някои балканизми във фразеологията, като във всички случаи се отчита конкретният исторически и социокултурен контекст, обуславящ междуезиковите взаимодействия в съответните периоди на езиковия развой. Представя се синтезирано, но много информативно обобщение на предходни изследвания на различни автори по обсъжданите въпроси. Коментират се разпространени в научната литература хипотези за етимологията на определени фрази, като се ревизират вижданията за някои етимологии и се предлагат нови трактовки (много интересни са например наблюденията на Я. Сивилова за произхода на фразеологизма *гоня Михаля*, който е разгледан подробно, включително и в съпоставка с фрази от други езици, и в статията под № 19 в списъка с публикации). Очертаната картина на чуждоезиковите влияния върху българската фразеология дава основание на авторката да направи важното заключение, че „равнището на фразеологията е по-пропускливо и по-неустойчиво от лексикалното“ и тенденцията за широко заемане на фрази е ясно изразена в българския език (с. 174). Потърсени са и причините за това (като една от възможните причини с основание се посочва образността, която подпомага адаптирането на фраземите, възникнали в даден език, в други култури).

Трябва специално да се отбележи ефективността на приложения в монографията подход при проучването на калкирането като един от основните пътища за изграждане на българската фразеологична система през Възраждането. Авторката анализира корпус от фраземи, употребени в текстовете на няколко възрожденски преводни произведения (сред които са преводът на *Приключенията на Телемаха* от Н. Михайловски, на *Хромия дявол* от А. Шопов, на *Райна българската царкиня* от Е. Мутева, на *Тарас Булба* и *Разбойници* от Н. Бончев, на *Чичо Томовата колиба* от Д. Мутев), като ги съпоставя както със съответните чуждоезикови оригинали, така и с изрази, използвани в оригинални български произведения от същия период. Съпоставката дава възможност да се направят някои интересни наблюдения и изводи за формирането и динамиката на

българската фразеологична система през Възраждането (въпреки че тази изследователска насока не е сред основните задачи на монографичното изследване).

Като особено приносен момент в тази глава (както и в публикация № 19) бих посочила пространното проучване на фразеологичните калки от английски, тъй като тяхното навлизане е изключително активно през последните десетилетия и се очертава като едно от най-актуалните неологизационни явления в съвременния език. Откроена е ролята на медиите, преводите на популярна литература, филмовите субтитри, онлайн публикациите за навлизането и разпространяването на нови калкирани изрази от английски. Акцентира се върху силната експресивност, семантичната размитост и ефимерността на тези нови изрази, чиято употреба в много случаи е свързана с езиковата мода.

В труда нееднократно се обръща внимание на несигурността на данните при определяне на етимологията на фразите, което поражда сериозни трудности пред изследователите. Действително, въпреки прилагането (поотделно или в съвкупност) на различни критерии за идентифициране на фразеологичните калки в много случаи е трудно да се даде категоричен отговор дали определени междуезикови успоредици във фразеологията се дължат на чуждоезикови влияния или на паралелизъм в самостоятелния развой на езиците. Бих определила като спорна например интерпретацията на изреча *стъпка по стъпка* като нова фразеологична калка от английски (с. 166). Изразът не е неологизъм, засвидетелстван е още от епохата на Възраждането (има употреби например в сп. „Читалище“ от 1873 г.), срещаме го у Ив. Вазов, Ст. Заимов, К. Величков, както и в множество източници от ХХ в. Необходими са повече изследвания, за да се установи с точност неговият произход.

Последната глава в монографията (с. 104 – 250) „картографира“ жанровете измерения на фразата и нейното функциониране в устната и писмената комуникация. Според авторката формулният характер на фраземите дава основание те да бъдат разглеждани като първични жанрове. В отделните дялове на тази глава се използват средствата на стилистичния анализ, за да се открият особеностите в употребата на устойчиви изрази в жанрове като диалог, роман, наратив, новина, фейлетон, метеорологична прогноза и др., някои от които са утвърдени и добре познати, а други (като прогнозата за времето) са по-нови и доста по-слабо проучени. Въз основа на анализ на записи на устна реч авторката стига до извода, че фраземите се употребяват за изразяване на разбиране, съпричастност и солидарност и служат за осигуряване на кохерентност в диалога. В отделните реплики в комбинация с други стилистични средства усилват експресията и създават вторична организация на съобщението, а в наратива подпомагат автоматизирането на изказа, изразяването на оценка и създават общностна перспектива чрез приобщаване на слушателя. Специално място в главата е отделено на използването на фраземи в метеорологичната прогноза, разглеждана като формулен жанр. Източник на емпиричния материал за изследването са телевизионните изяви на популярния в близкото минало синоптик Е. Чолаков, които се характеризират с подчертано разчупване и игровизиране на изказа чрез отказ от традиционните за жанра устойчиви съчетания, въвеждане на разнообразни реторични фигури, включване на разговорни елементи, каламбури, игрова трансформация на фраземи и пр. Така според авторката се постига почти пълен кръг – от разрушаването на формулата в създадения от

специалистите устен формулен жанр до създаването на нови клишета, предаващи еднотипни послания. В главата се обръща внимание също на специфичните функции на фраземите в някои медийни текстове като меките и твърдите новини и фейлетона. Проследено е и функционирането на фраземите в лирическите произведения (въз основа на анализ на стихотворения от М. Башева, Н. Кънчев, Г. Господинов), както и в романа (чрез обстояни наблюдения върху произведението *Чамкория* на М. Русков). Направено е обобщението, че фраземите имат вторична функция в изграждането на лирическия и романовия наратив, като в поезията те биват подлагани на модификации с цел да се привнесат нови смисли, а в романа са преди всичко част от техниките за стилизация и сказовост.

Монографията на Я. Сивилова е приносен труд, в който се засягат въпроси, свързани не само с произхода и стилистичните измерения на българските фраземи, но и с определени аспекти на фразеологичната теория, контактологията, историята на езика, неологията. В светлината на актуалните данни трудът ревизира някои съществуващи виждания и предлага оригинални решения, като същевременно задава редица насоки за по-нататъшни проучвания. Важно е също това, че резултатите от изследването успешно биха могли да послужат за целите на университетското обучение по фразеология и стилистика.

Останалите публикации на Я. Сивилова, представени за участие в конкурса, се групират в четири тематични полета.

Публикации № 2 – 11 засягат разнообразни въпроси, свързани със **стилистиката**. Статии № 10 и 11 доразвиват и обогатяват проблематиката, засегната и в четвъртата глава на монографията *Археология на фразата*, като акцентират върху особеностите на функционирането на фраземите съответно в жанровете фейлетон и прогноза за времето. В две от статиите се разглеждат някои стилистични и функционални особености на пословиците. В № 3 е коментирана ролята на включването на собствени имена в структурата на пословиците и са открити начините за семантизация на името – съответно чрез звукопис или чрез значението на мотивиращата основа, а в № 8 са дискутирани възможностите на пословицата като познавателно средство, което се основава на сравнение на актуална ситуация с познато събитие от миналото или с популярен фолклорен сюжет. Статии № 4 и 9 разглеждат някои аспекти на изразяването на ирония в различни по тип текстове и комуникативни ситуации. Публикации № 6 и 7 предлагат анализ на наратива и някои специфични техники за неговото изграждане в прозаичното творчество на двама български автори (съответно – М. Пенков и В. Георгиев). В статия № 2 авторката се спира върху реторическото доказателство, като разглежда спецификите на реторическата аргументация в речи и изказвания на кралица Елизабет II, а в № 5 коментира определени стилистични особености на филмовия превод.

Приноси в областта на **фразеологията** са статии № 12 – 20, в които се доразработват някои постановки, свързани с проблематиката, разгледана във втората и третата глава на монографията *Археология на фразата*, и се предлагат хипотези за етимологията на различни фраземи, както и № 21, в която въз основа на тезите на Люблинската етнолингвистична школа се дискутира понятието *стереотип* и се обсъждат предимствата при разглеждането на фразеологичната единица като стереотипна комбинация от думи.

Принос в областта на **етимологията и лексикологията** са публикации № 24 и 25, в които се разглеждат разнообразните начини за назоваване и самоназоваване на някои етнически (или етнорелигиозни) общности на Балканския полуостров. Потърсена е етимологията на отделните названия, като се отбелязва, че в ред случаи интерпретациите за произхода на етнонимите са несигурни и се свеждат до народна етимология. Обособени са няколко модела за формиране на автоними и екзоними. Направени са наблюдения върху резултатите от процеса, определен като „вторична лексикализация“, при който някои от съответните етноними придобиват нови преносни значения или обрстват с конотативни напластявания (обикновено с негативни отсенки). Анализирани са случаи на семантични преноси при съответните етноними или на включването на етнонимите във фразеологични единици са езиков израз на стереотипизация, свързана с противопоставянето свой – чужд.

Две от публикациите (№ 22 и 23) са в областта на **фолклора**. В тях се разглежда международен сюжет, реализиран в приказка за глупавата жена, който е съпоставен с някои ритуални практики в опит да се реконструира и анализира първоначалната му семантика.

Кандидатката е била член на екипа на няколко научни проекта, разработвани в СУ „Св. Климент Охридски“. От 2021 г. насам ръководи научния проект *Българска реч – списание за езикознание и езикова култура*. Участвала е в 25 международни научни конференции у нас и чужбина с доклади в областта на когнитивистиката, семантиката, стилистиката, фразеологията и фолклора. Публикациите ѝ имат 10 цитирания в български и чуждестранни научни издания.

### **5. Преподавателска дейност**

Гл. ас. д-р Я. Сивилова има богат преподавателски опит. Водила е лекционни курсове по стилистика и общо езикознание, както и семинарни занятия по стилистика, лексикология, езикова култура, общо езикознание, общо и романско езикознание в три факултета на СУ „Св. Климент Охридски“ (ФСФ, ФКНФ, ФНПП). Провежда и занятия по свободноизбираеми дисциплини – „Археология на фразата“ (ФСФ) и „Божественост и мъдрост“ (ФФ).

### **6. Заключение**

Прегледът на документацията, представена за участие в конкурса, показва, че кандидатката отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“. Рецензираните трудове се отличават с оригиналност, детайлност и задълбоченост, имат приносен характер и представят кандидатката в конкурса като утвърден специалист в областта на стилистиката и фразеологията на съвременния български език. Я. Сивилова притежава безспорни качества като компетентен и опитен университетски преподавател. Всичко това ми дава основание с пълна убеденост да дам положителна оценка на обсъжданата кандидатура и да гласувам „ЗА“ избирането на гл. ас. д-р Яна Любенова Сивилова на академичната длъжност „доцент“ по професионално направление 2.1. Филология (Български език – Стилистика).

25.06.2023

София

Рецензент: .....

проф. д-р Диана Благоева-Стефанова